

MILIEU EN MACHT

DE AS - 31

DE AS

anarcho-socialisties
tijdschrift

Zesde jaargang, nr 31 - januari/februari 1978

De As verschijnt vijf maal per jaar, waarvan één keer als dubbelnummer en is een gezamenlijke uitgave van Pamflet en RAM

Jaarabonement f 12,--; buiten Benelux f 17,50

Los nummer f 2,50 - Bij nabestelling f 3,50

Bestelling ALLEEN door storting op giro 2553850 van Stg. Pamflet-Groningen.

Adreswijzigingen bij voorkeur per briefkaart, of per giro (verbeter het adres op de kaart), graag met vermelding van de postkode.

Reklamering beslist met vermelding van de laatste betaal-datum, als aangegeven in uw giro-administratie.

Verlenging van het abonnement door tijdige betaling van de volgende jaargang (uiterlijk 15 februari).

Nieuwe abonnementen gaan in met het eerste nummer van de jaargang, tenzij anders aangegeven bij bestelling.

Redactie-adres: RAM, Stadhouderslaan 40, Rotterdam-12

Administratie-adres: Pamflet, postbus 1333, Groningen

Redaktiekollektief: Boudewijn Chorus, Anton Constandse,

Wim van Dooren, Thom Holterman, Rudolf de Jong, Wim de

Lobel, Simon Radius, Hans Ramaer, Lenicka Roozendaal

Verder werkten mee: Taeke de Jong, Leonie Kwakkelstein, Hein van Schendel (illustraties).

MILIEU EN EKONOMIESE MACHT

In dit jaar wordt het feit herdacht dat twee eeuwen geleden Jean-Jacques Rousseau is overleden. Hij is het meest bekend geworden door een van essays, geschreven als antwoord op een prijsvraag, en waarin de stelling werd verdedigd dat de civilisatie, door de aantasting van de natuur buiten en in de mens, diens geluk niet heeft verhoogd. De waardering van de natuur ten koste van de cultuur, uiting van een eeuwig al voorkomend pessimisme over het lot van de mens, was in de achttiende eeuw maatschappelijk begrijpelijk. De enorme armoe van boeren en arbeiders, de moeilijkheden die de derde stand ondervond, de weergalozes uitbuiting door adel en geestelijkheid van het volk, de verwoestende oorlogen... alles kon worden uitgelegd als een teken van een ondergaande sociale orde.

AUTORITEIT EN TERRITORIUM

Autoriteit kan beschreven worden als de overeenstemming omtrent het terrein van zeggenschap van een individu of groep.

Betreedt een buitenstaander dit terrein, dan ontstaat een kompetentiestrijd, tenzij de binnendringer duidelijk tekenen van onderworpenheid vertoont. Lange tijd is het terrein van zeggenschap uitsluitend afgebakend geweest in de ruimte: grondbezit was de duidelijke en ondubbelzinnige grondslag van autoriteit.

Het lag verankerd in een natuurrecht met diepe biologiese wortels, vermenschlijkt in geformaliseerde eigendomsverhoudingen. Voor mensen is de grondslag van autoriteit al lang niet meer uitsluitend dat wat men bezet, maar vooral ook wat men bezit: het "mobiel territorium" dat men met zich meedraagt als men verhuist en dat men verdedigt tegen eenieder die zich eraan vergrijpt.

Tot dit mobiele territorium behoort ook de "geestelijke bagage" die men zich verworven heeft, die men eventueel exploiteert als kapitaal-goed, en die evenzeer tot kompetentiestrijd aanleiding geeft zodra anderen zich begeven op het terrein, waarvan men zegt: "Hij is een autoriteit op dat gebied". De geheimspraak en hokuspokus van diverse wetenschappelijke vakgebieden dienen in feite om het territorium ontoegankelijk en de autoriteit onaantastbaar te maken.

Niet alleen op het economische en kulturele vlak zijn territoria afgebakend in eigendomsverhoudingen en kompetentiekodes, maar ook op het politieke vlak in de vorm van bevoegdheden en machtsverhoudingen. Het terrein van de bevoegdheid of macht is nooit onbepikt, het is meer of minder duidelijk afgebakend in "posities" die door wisselende individuen "bezet" worden in een sociale structuur die door voortdurende schermutselingen vorm krijgt. Aan de grenzen van deze individuele territoria, die niet zelden een ruimtelijk-symboliese uitdrukking hebben, vinden voortdurend krachtmetingen plaats waarbij de grenzen worden verplaatst of bevestigd.

Die krachtmetingen tussen verschillende autoriteiten gade te slaan in het perspectief van de territorialiteit is een ware gemakelijkheid. Het duidelijkst is dit waar te nemen in zakelijke vergaderingen. Niet alleen de plaats (hoofdeind of zijkant van de vergadertafel), maar ook de toegestane spreektijd symboliseert het territorium dat door eenieder is verworven.

De diergedragkundigen (ethologen) zijn het er niet over eens wat de gemeenschappelijke grondslag is van de verschillende functies van het territoriale gedrag bij verschillende diersoorten, en misschien kan ik vanuit de gesublimeerde territoria van mensen terugredenerend daarover enig licht laten schijnen. Bij sommige diersoorten heeft het territorium een sexuele functie: de mannetjes zijn alleen potent en aantrekkelijk voor de wijfjes wanneer zij een territorium hebben dat

zij ten opzichte van andere mannetjes weten te verdedigen. Buiten de arena waar territoria worden afgebakend zwerven impotente mannetjes rond die schijnbaar geen sexuele driften hebben en dus ook geen nageslacht. Hier heeft het territorium kennelijk een functie voor de natuurlijke selectie. Bij andere soorten speelt het territorium een rol in de geboorteregeling. Het territoriumgedrag heeft een afstotende functie, het houdt de paartjes op een zodanige afstand van elkaar dat de exploitatie van de voedingsbronnen in de direkte omgeving van het paar op de meest economische wijze kan geschieden, en overbevolking wordt voorkomen. Ook hier zwerven buiten het bezette gebied individuen rond die een marginaal bestaan leiden en elk territorium dat door de eventuele dood van bezetters vrij komt, onmiddellijk opvullen. Deze functie heeft het grondbezit bij mensen heel duidelijk ook in de Europese middeleeuwen gehad. De beste gronden werden geëxploiteerd door gemeenschappen met één of andere hechte sociale structuur, waarbinnen de grond al of niet eerlijk, in kommunaal (esdorpen) of feodaal (hoforganisatie) verband, werd verdeeld. Het geboorte-overschot van deze gronden verdween in huurlegers, het klooster werd keuter, zwerver, marskramer of minstreel, en leidde een marginaal bestaan totdat de opleving van de handel in de late middeleeuwen nieuwe bestaansbronnen aanboorde en hen opving in de steden die dan ontstonden. Dit leger van marginale individuen heeft weinig geschiedenis gemaakt, maar het waren "ellendigen" in de taalkundige zin van het woord: "uitlandigen" (zie de Vries).

ROUTINES

De herkomst van woorden biedt trouwens meer aanknopingspunten tot een beter begrip van territorialiteit bij mensen, als men de gedachten-gang volgt van Jost Trier, aangehaald in de inleiding van de Vries. Trier verklaart het ontstaan van woorden uit de werkzaamheden van de primitieve mens in het bos dat hij in bezit nam door hakken, kappen, snijden, kloven, vlechten, binden, afrukken, scheuren, harken, spreiden enzovoort. Van belang is hier de groep woorden die verwijzen naar het omheinen van een stuk grond: tuinen, omtuinen, tuin, town en ding, dinglaats, geding, dinghoofd, maar mijns inziens ook hor (vlechtwerk), horde en behoren. Eén van de belangrijkste woordhistorische verwantschappen in dit verband is echter die tussen winnen, wonen, wennen en wanen, of winst, gewoon, gewend, verwaand. Wonen is niet zonder meer verblijven, het verwijst ook naar een toestand waarin de bewoner zich goedschiks of kwaadschiks een plaats in zijn milieu (niet alleen het natuurlijk milieu, maar ook in het milieu van zijn soortgenoten) verworven heeft, het verwijst naar winnen, en naar onoverwinnelijkheid op eigen terrein, verwaandheid, pronk-zucht, kortom: territorium. Waarvan is de zelfbewustheid en onkwetsbaarheid van de bezetter van een territorium, die "raadselachtige vermeerdering van kracht en energie" bij organismen die zich een territorium verworven hebben, te danken? Waarom verliest de buitenstaander het gevecht, waarom zinkt hem de moed in de schoenen op andermans territorium, bij konfrontatie met de bezetter, de bezitter van dat territorium, wat brengt hem daar tot onderworpenheidsgedrag? Waarvan is de omslag te wijten die een vechtreactie doet veranderen in een vluchtreactie? Wie dit begrijpt, begrijpt het autoritaire gedrag en het ondergeschiktheidsgedrag, van binnenuit, uit zijn biologische wortels, en al is dat dan nog meer het halve verhaal, het is een noodzakelijke helft.

Het antwoord is eenvoudig, op het banale af: op het eigen terrein staat men sterker, omdat men eraan gewoond, gewend is (wennen heeft verwantschap met een oudsaksisch woord dat "tot zich trekken" betekende), omdat men het k nt als achtergrond van levensnoodzakelijke routines. En dat komt de doelmatigheid van deze routines zeer ten goede (ga maar eens koken in andermans keuken). Thuiswedstrijden wint men gemakkelijker, niet omdat er  en of andere mysterieuze kracht uitgaat van een eigen territorium, maar omdat van het eigen territorium geen signalen uitgaan die twijfel zaaien bij het kiezen van te volgen routines.

Daardoor zijn sleutelsignalen zoals de aanwezigheid van een indringer duidelijker als ondubbelzinnige "deblokkerende prikkel" herkenbaar. Een geschikte prikkel deblokkeert een doelmatig gedragsrepertoire dat - aangeleerd of aangeboren - klaarligt in het organisme om geactiveerd te worden zodra de situatie de sleutelsignalen uitzendt waarop het organisme reageert. De ethologie houdt zich voornamelijk bezig met de studie welke sleutelsignalen nu precies een bepaald gedragsrepertoire bij een bepaalde soort tevoorschijn roepen.

Hoe meer "ruis" de omgeving bevat, des te weifelender wordt de reactie, en als twee strijdige signalen worden ontvangen, kan een geheel niet in de situatie passende routine worden ontplooid. De bezetter van een territorium schakelt alle ruis in zijn omgeving uit door gewinning, of zelfs door "inlijving", door het leggen van een "web van vertrouwdheid" (Hillenius) over zijn omgeving. Het uitzetten van geurmerken bij verschillende diersoorten is een vorm van inlijving die niet alleen voor de afschrikking van soortgenoten dient, of voor de aantrekking van een levenspartner, maar ook voor de eigen oriëntatie en ordening van verwachtingen.

Binnen deze gewone, afgebakende wereld die het territorium biedt, kan het signaal van een langskomend wijfje bij het mannetje, of een langskomende prooi bij beide, op de meest doeltreffende wijze gencodeerd worden voor de routines van paring of achtervolging. Tegen de achtergrond van "gewone" informatie kan iedere deblokkerende prikkel voor levensnoodzakelijke routines ondubbelzinnig herkend worden. In zijn territorium bereikt een organisme een informatie-evenwicht met zijn omgeving, waarin elke ongewone kans of dreiging opvalt en op de meest efficiënte wijze benut of bestreden kan worden. "Rust en orde" is daarom de eerste functie van het territorium en het eerste streven van elke autoriteit, teneinde de ongestoorde afwikkeling van de dagelijkse gang van zaken op de meest efficiënte wijze mogelijk te maken. Rust en orde worden niet in de eerste plaats bedreigd door leden van een ándere soort die andere bronnen exploiteren, eventueel op hetzelfde terrein, maar zij worden vooral bedreigd door de leden van dezelfde soort: d t zijn de potentiële concurrenten, omdat zij per definitie gelijksoortige belangen hebben. Rust en orde zijn geen absolute begrippen, zij zijn afgestemd op het individu of de groep die ze handhaaft; het zijn de randvoorwaarden van de levensnoodzakelijke routines van dit individu of deze groep, en alle onrust en wanorde die geen invloed op deze routines hebben, worden niet als aantasting van rust en orde ervaren. Rust en orde zijn de kontravorm van deze routines, en dienen alleen om de exclusieve invloed en doeltreffendheid van de bezetter te garanderen. In deze zin zijn rust en orde kenmerken van het leven zelf, dat zich door de celwand afschermt van de wanordelijke buitenwereld, opdat de

levensnoodzakelijke processen zich in de juiste volgorde, volgens een erfelijke wetmatigheid ongestoord kunnen voltrekken. De celwand weert af en selekteert, en dat is ook wat de bezetter aan de grenzen van zijn territorium doet: hij weert af wat zijn routines zou kunnen onderbreken en hij laat toe wat zijn gedragsrepertoires niet stoort.

Soortgenoten zijn potentiële ordeverstoorers, maar zij worden niet afgeweerd als zij onderworpenheidsgedrag vertonen of een bijdrage aan deze routines leveren (wifje), als ze de bezetter niet "voor de voeten lopen" en zich niet van zijn exclusieve rechten meester maken. Zij stellen zich dan "gehoorzaam" op en lopen de kans deel te worden van het territorium dat tot de bezetter "behoort", zij dienen zich "behoorlijk" te gedragen, en worden "horigen" onder zijn autoriteit. Zij maken deel uit van de rust en orde van de bezetter en worden als zodanig door hem verdedigd.

GEVESTIGDEN EN BUITENSTAANDERS

De andere helft van het verhaal is de menselijke kant. Mensen zijn geen dieren, zij beschikken over een vermogen dat ik in navolging van Harrison c.s. "conceptueel vermogen" noem: "Het vermogen om een reeks van handelingen te overzien, waarvan alleen de eerste direkt uitvoerbaar is".

Dat maakt het de mens mogelijk in zijn levensnoodzakelijke routines andermans activiteiten te integreren. Het maakt taakdeling mogelijk en combinatie van basisroutines tot handelingenreeksen die tot veel verdergaande en grotere verscheidenheid aan resultaten leiden dan vastliggend gedrag bij dieren. Het maakt activiteiten mogelijk die op zich niet in een behoefte voorzien, doch alleen in een reeks van handelingen zinvol zijn: de zogenaamde "interfunktionele" activiteiten (de Jong). En daartoe behoort de handel, het maken van gereedschappen, het ontwikkelen van kapitaalgoed, maar ook het handelen ter wille van "de lieve vrede". Dat laatste is de grondslag van intimidatie en uitbuiting.

Wat dieren in hun territorium niet is gelukt, daartoe blijkt de mens in staat. De menselijke bezetter laat zijn horigen deelnemen aan zijn eigen gedragspatroon en wordt daardoor in staat gesteld veel grotere territoria te beheren dan voor zijn eigen overleving noodzakelijk is. De natuurlijke ruimtelijke beperkingen van het territorium die door de eigen spierkracht en energie van een individu werden gesteld, zijn daarmee verbroken, zonder dat de van nature aanwezige expansiedrift in het territoriale gedrag van individuen evenredig wordt verminderd.

Een voortdurende en ongebreidelde expansie op veel grotere schaal dan het individuele nivo van enkele toevallig dominante enkelingen is daardoor mogelijk gemaakt, en kan alleen worden beëindigd door de ongehoorzaamheid der horigen die evenredig met de expansie van enkelen, terrein verloren hebben.

Nu hoeft een territorium niet altijd door een individu bezet te worden: de bezetter kan ook een groep zijn die in niet-feodaal verband samenleeft en de taken naar evenredigheid, kommunaal, verdeelt. Een dergelijke groep laat echter zijn rechten gelden zodra een andere groep zich op zijn territorium vertoont: er ontstaat een machtsstrijd tussen gevestigden en buitenstaanders die dikwijls tot uitbuiting of achterstelling van de nieuwkomers leidt, hoe democraties

de reeds gevestigden ook onderling hun zeggenschap verdelen. Zie daarvoor bijvoorbeeld "De gevestigden en de buitenstaanders" van Norbert Elias.

In het begin van dit artikel is al betoogd dat de autoriteit bij mensen niet meer door grondbezit wordt bepaald, maar veeleer abstracte zaken als eigendom, kennis en macht. Kapitalisme is een scheefgegroeide spruit in de verdere ontwikkeling van territorialiteit bij mensen: de kapitalist laat anderen toe op zijn eigendom, het kapitaalgoed, met het vooropgezette doel zich van hun routines te bedienen. Kapitaalgoed kan beschouwd worden als een territorium dat optimaal geschikt gemaakt is voor routinematige activiteiten. De kapitalist kan daarbij zozeer van zijn eigendom vervreemden, dat de horigen zich, uit bittere economische noodzaak overigens, méér dan de bezitter vereenzelvigen met het bedrijf. Een bedrijfsbezetting heeft dan ook náást, of juist dóór zijn direkte economische en politieke betekenis, een gevoelsmatig-biologische betekenis. De territoriale betekenis van de arbeidsplaats blijkt wel uit de veelal gebruikte uitdrukking voor ontslag: "op straat komen staan". Dé eigendom (het eigendomsrecht) is hier volkomen abstract en vervreemd van het eigendom, het kapitaalbezit, dat door de bezetters verdedigd wordt.

Voor de eigenaar is de eigendom nog slechts een som gelds, een getal dat een hoeveelheid economische zeggenschap symboliseert, die hij kan vermeerderen door hem op de juiste plaats aan te wenden, of voor eigen behoeftenbevrediging gebruiken. Voor de arbeider is het bedrijf niet alleen zijn bron van inkomsten, het is ook zijn plaats of positie in de maatschappelijke structuur, een territorium dat hij zich bij de sollicitatie heeft gewonnen, waaraan hij gewend, gewoon geraakt is, waarop zijn waan, zijn hoop gevestigd is; de situatie in wisselwerking waarmee hij zijn routines en zichzelf heeft gevormd.

Behalve deze benadering van het territoriale gedrag van binnenuit, waarbij de expansie van het territorium door de bezetter voortdurend op de voorgrond trad, moeten we nu het territorium ook van buitenaf bekijken, en daarbij speelt de inperking, terugwijzing en plaatsing van het individu door de anderen een belangrijke rol.

In het openbare en zakelijke leven is een voortdurende neiging mensen te "plaatsen", in hokjes in te delen, te stigmatiseren, en daarmee zo mogelijk uit te rangeren, "weg te promoveren", in een onschadelijke positie te manoeuvreren. Er wordt ook verwacht dat men "zijn plaats weet", "zich niet op andermans terrein begeeft", "zijn bevoegdheden niet te buiten gaat". Een eindeloze reeks van ruimtelijke voorstellingen wordt gehanteerd om de sociale structuur in zijn onderdelen af te bakenen.

Specialisering is één van de belangrijkste fundamentele maatschappelijke processen die voortbouwen op wat biologies in de mens voorhanden is: de behoefte aan een eigen terrein, optimaal geschikt voor de eigen routines. Specialisering heeft echter ook het uitwendige aspect van het territoriale gedrag, waardoor men elkaar zijn plaats wijst, de macht verdeelt, al of niet om te heersen (verdeel en heers).

De "rust en orde" terwille van de eigen routines op het eigen territorium vindt zijn noodzakelijke tegenhang in het regelen van andermans gedrag, de zekerheid omtrent de plaats van anderen, en de stabilisering van verwachtingen naar buiten, het verzekeren van aanvoer en afvoer. Het is immers economies van essentieel belang te kunnen rekenen op anderen.

Boven dat economiese aspect verheft zich een geheel van verwachtingen, normen, waarden, afspraken, regels, verbodsbepalingen, procedures, kortom cultuur, die de uitwendige zekerheid moet garanderen.

Dat geheel scheidt de randvoorwaarden voor de eigen specialistiese routines en de daarvoor noodzakelijke rust en orde binnen het eigen territorium.

Specialisering scheidt een afhankelijkheidsrelatie tussen de rust en orde op het eigen terrein en de rust en orde in de grotere sociale structuur. Dat verklaart in grote lijnen het onderworpenheidsgedrag, het konformisme aan regels en bepalingen van gespecialiseerde individuen, zelfs al wordt dat niet door een machthebber die het geheel tot zijn territorium kan rekenen afgedwongen.

Het wordt echter vrijwel altijd toch afgedwongen, zij het niet door één enkele duidelijke machthebber, maar door een kollektief van autoriteiten dat de macht over het geheel in voortdurende schermutelingen onderling verdeelt, in een proces dat "politiek" heet en in principe overbodig en onmenselijk is, omdat het de mensen waarover macht wordt uitgeoefend wordt tot "dingen" maakt, deel van het territorium (pawns in their game).

Aangezien mensen in staat zijn reeksen van deelroutines, "taken" dus, te overzien en te delegeren, zijn zij in staat om in hiërarchiese verbanden samen te werken. Dat proces vindt dan veelal plaats "onder verantwoordelijkheid" van één autoriteit, die de deeltaken delegeert aan lagere autoriteiten die hetzelfde doen totdat men aan een laag van "machtelozen" komt die geen menselijk territorium ter beschikking hebben om de frustraties die van boven komen, naar beneden te kunnen afreageren.

Deze frustraties komen voort uit het feit dat men als ondergeschikte moet leven en werken binnen het territorium en het geheel aan gedragsregels van de autoriteit. Men krijgt als ondergeschikte dus een schijnterritorium toegewezen, aangezien de eigen invloed aan alle kanten is ingeperkt.

Een hiërarchiese machtsordening richt de behoefte aan territorium (invloed, macht) op de ondergeschikten. Wanneer men door anderen overheerst wordt, kan men zijn behoeften aan invloed nog slechts bij zijn ondergeschikten verwerklijken. De onderste laag van de hiërarchie echter, heeft geen ondergeschikten, anders dan het niet-menselijk materiaal of (in militaire situaties) de vijand. Dat verklaart bij soldaten in hun hiërarchies verband de wil tot doden, bij arbeiders de wil tot produktie, maar ook de wil tot voortbrenging van kinderen bij vrouwen die leven in een situatie van mannelijke overheersing.

Kinderen bevinden zich in een hiërarchie geordende samenleving dikwijls in de positie van de onderste laag, en worden daardoor in de opvoeding gevormd tot ideale "gepolariseerde" elementen (likken naar boven, trappen naar beneden) voor het systeem waarin deze polarisatie gevormd is: zo houdt het hiërarchiese systeem zichzelf in stand! Werkeloosheid betekent in dit perspektief het ontberen van invloed en identiteit; het betekent vervreemding en machteloosheid.

SUBLIMATIE EN REGRESSIE

Alle aspecten van territoriaal gedrag bij mensen vindt men dan ook terug in de situatie van de sollicitatie. Bij de sollicitatie tracht iemand een schijnterritorium te verwerven in de maatschappelijke structuur. De werkeloze sollicitant is dan één van de "ellendigen" die buiten de arena staan en een plaats trachten te verwerven zodra ergens een vakature ontstaat: hij tracht een "poot aan de grond" te krijgen. Bij het sollicitatiegesprek betreedt hij het territorium van de autoriteiten en vertoont alle lichamelijke reacties (blozen, zweten, beven, onderworpenheidsgedrag) van de buitenstaander. De onzekerheid omtrent het territorium, de onbekendheid met de situatie werken ook nadat men is aangenomen door, totdat men "gewend" geraakt is. Het territorium van de sollicitant is de ervaring, kennis en kunde die hij als "geestelijke bagage" met zich meedraagt en in sommige gevallen in de vorm van werkstukken ter tafel kan brengen. Dat is waaraan hij zijn laatste beetje zelfvertrouwen kan ophangen, dat is het gebied waarin hij "thuis" is.

Zelfstandigen en boeren hebben in de vorm van een eigen bedrijf of een eigen stuk land nog een territorium in letterlijke zin, en zij verdedigen dat, zelfs als zij door één of ander dienstverband een hoger inkomen zouden kunnen krijgen. Zij weigeren zich tevreden te stellen met een schijnterritorium in een groter territorium waarbinnen zij de gereglementeerde rol van ondergeschikte moeten spelen. De fundamentele onvrede en blijvende frustratie die daarmee samen gaan leiden tot kariëredwang en kooplust, beide sublimaties van expansieve territoriale behoeften.

De behoefte aan territorium bij mensen, baant zich, nu een verduizendvoudiging van de wereldbevolking sinds de ontwikkeling van de landbouw de mensen in steden opéénhoopt, op de meest onwaarschijnlijke wijzen een weg naar buiten, en wordt op tal van manieren ter bestendiging van het sociale systeem uitgebuit, gemanipuleerd en ge-

frustreerd, gesublimeerd en verdeeld over allerlei schijnterritoria. Bij het gebruik van het woord sublimatie (op een hoger plan brengen) past ook het begrip regressie (naar een lager plan terugbrengen). Tal van gesublimeerde vormen van territoriaal gedrag drukken zich, zodra zij daartoe de kans krijgen, weer uit in de ruimte. Elke autoriteit in functie heeft een territorium met een eigen stofering, inrichting en sekretaresse (wijfje), waarin men alleen na kloppen en met het nodige onderworpenheidsgedrag kan binnentreden. Tussen autoriteiten onderling treft men onveranderlijk als onderwerp van gesprek en concurrentie drie punten aan: de eigen woning, de auto en de kinderen.

De plaats van de woning in de stad is een belangrijke maatstaf van status, maar als daar het wijfje haar territorium heeft, wordt de auto en het kantoor het territorium van het mannetje. De auto is wel het prototype van een territorium, omdat het een ruimtelijk element is waar men in kan zitten en waarover men op zeer expressieve manier controle kan uitoefenen doordat men routines ontplooit in wisselwerking met het territorium. Een botsing is dan ook een voortreffelijke gelegenheid om territoriaal gedrag tussen twee mensen te kunnen waarnemen, omdat beide territoriumbezitters in hun eigen territorium volkomen dominant waren.

Het autoritair gedrag bij mensen heeft de beperkte reikwijdte van de biologiese dominantie in een groep verre overschreden doordat mensen in staat zijn hun routines op elkaar af te stemmen. Een kader waarbinnen deze routines worden samengebracht, dient als territorium voor een autoriteit. In dit territorium zijn deelterritoria afgebakend, waarbinnen de ondergeschikten hun routines kunnen ontplooiën, passend in een geheel dat slechts door de hoger geplaatsten kan worden overzien en waarover zij zeggenschap uitoefenen ("zien" en "zeggen") zijn trouwens waarschijnlijk beide taalkundig verwant aan "gezag").

Nu wordt de handhaving van dit kwa schaal niet meer biologies te legitimeren gezag op zich mogelijk gemaakt door nog wél biologies bepaald onderworpenheidsgedrag van organismen op andermans territorium. Aangezien thans bijna de gehele aarde door mensen in bezit genomen is, en er vrijwel geen situatie te vinden is die niet door één of andere autoriteit als zijn gebied geclaimd wordt, is het individu gedwongen tot een voortdurend onderworpenheidsgedrag dat hem frustreert en naar oneigenlijke vervanging doet zoeken. Het laatste gebied waar de aanwezigheid van de mens en zijn claims niet uitdrukkelijk merkbaar is, is het natuurlijk milieu, maar dat moet dan ook als zodanig verdedigd worden wil het zijn heilzame werking behouden.

Taake de Jong

LITERATUUR

Ardrey, R. THE TERRITORIAL IMPERATIVE (1966); vertaling: WAAROM DE BUREN NOOIT DEUGEN, Leiden (1970) - Bakker & Bakker-Rabdau NO TRESPASSING, EXPLORATIONS IN HUMAN TERRITORIALITY, San Francisco (1973); vertaling: VERBODEN TOEGANG, VERKENNING ROND HET MENSELIJK TERRITORIUM, Antwerpen, Amsterdam (1974) - Beckers & Schwarz GEDENKSCHRIFT FÜR JOST TRIER, Köln, 1975 - Colman, A.D. TERRITORIALITY IN MAN, A COMPARISON OF BEHAVIOR IN HOME AND HOSPITAL, Journal of Orthopsychiatry 38 (1968)p. 464-468 - Elias & Scotson THE ESTABLISHED AND THE OUTSIDERS, London (1965); vertaling: DE GEVESTIGDEN EN DE BUITEN-

STAANDERS, Utrecht (1976). - Esser, Chamberlain, Chapple & Kline TERRITORIALITY OF PATIENTS ON A RESEARCH WARD in: Wortis, J., Recent advances in biological psychiatry 7(1965)p. 36-44; ook in: Proshansky c.s. (zie aldaar). - Hall, E.T. THE HIDDEN DIMENSION New York (1966) - Harrison, Weiner, Tamer, Barnicot HUMAN BIOLOGY, Oxford (1964); vertaling: BIOLOGIE VAN DE MENS, Utrecht (1970) - Hediger, H. WILD ANIMALS IN CAPTIVITY, London (1950) - Hediger, H. STUDIES OF THE PSYCHOLOGY AND BEHAVIOR OF CAPTIVE ANIMALS IN ZOOS AND CIRCUSES, London (1955) - Hillenius, D. VERVREEMDING ALS BIOLOGISCH VERSCHIJNSEL, in Vrij Nederland (1970) 28 nov. - Howard, H.E. TERRITORY IN BIRDLIFE London, 1920 - Hugenholtz, P.Th. OVER HET BELEVEN EN DE BELEVINGSWERELD, Ned. Tijdschrift voor de psychologie en haar randgebieden (1951)p. 384-410 - Jong, T.M. de MILIEUDIFFERENTIATIE; EEN FUNDAMENTEEL ONDERZOEK, (diss.) Delft, mei (1978) - Lyman & Scott A NEGLECTED SOCIOLOGICAL DIMENSION, Social Problems 15 (1967) p. 236-249 - Mulder, A.F. TERRITORIUMVERSCHIJNSELEN IN EEN RECREATIELANDSCHAP, (diss.) Delft (1974) - Newman, O. DEFENSIBLE SPACE New York (1972) - Proshansky, Ittelson & Rivlin (eds.) ENVIRONMENTAL PSYCHOLOGY, MAN AND HIS PHYSICAL SETTING, New York (1970) - Sommer, R. PERSONAL SPACE, New Jersey (1969) - Tinbergen, N. SOCIAL BEHAVIOUR IN ANIMALS, London (1965); vertaling: SOCIAAL GEDRAG BIJ DE DIEREN, Utrecht (1973) - Tinbergen, N. THE ANIMAL IN ITS WORLD, vol. 1 & 2 London (1972); vertaling: HET DIER IN ZIJN WERELD, deel 1 & 2 Utrecht (1976) - Trier, J. LEHM. ETYMOLOGIEN ZUM FACHWERK, Münstersche Forschungen, 3 Marburg: Simons (1951) - Trier, J. HOLZ. ETYMOLOGIEN AUS DEM NIEDERWALD, Münstersche Forschungen, 6 Münster/Köln: Böhlau (1952) - Trier, J. DIE ARBEIT ALS RAUM DER WORTSCHOPFUNG, Universitas, Zeitschrift für Wissenschaft, Kunst und Literatur 11 (1956) p. 1023-1031 - Verhulst, J. TERRITORIUMLEER in: Leren en leven met groepen, Samson, Alphen a.d. Rijn (1977) - Vries, J. de ETYMOLOGISCH WOORDENBOEK, Utrecht (1971) - Wentholt, R. DE BINNENSTADSBELEVING EN ROTTERDAM, Rotterdam (1968)

ANARCHISME DISKUSSIE

In anarchistiese kring heerst nogal eens aversie tegen filosofie. Nu kan ik me dat wel voorstellen, als je ziet wat er soms als filosofie gepresenteerd wordt: duistere terminologie, veelal aan marxisme ontleend, en alleen aan ingewijden bekend; abstracte theorievorming, op grote afstand van de praktijk; onheldere uiteenzettingen, die de schijn van geleerdheid moeten oproepen. Dit kunnen allemaal terechte verwijten zijn, die evenwel niet noodzakelijk op het filosoferen in het algemeen hoeven te slaan. Zelf filosoof zijnde, probeer ik de filosofie zo gewoon, prakties en helder mogelijk te bedrijven, en bestrijd ik iedereen, die denkt, dat het geen filosofie meer is, als je normaal praat of schrijft. Ik deel dus wel de aversie, maar denk niet dat die juist is gericht: die kan alleen maar te maken hebben met slechte filosofie of schijnfilosofie.